

Méliusz József

Háborús Napló 2.

1941. június 22. – 1942. június 21.

Válogatta, jegyzetekkel ellátta és közléteszi:

Borcsa János

HÁY GYULA¹ BESZÉL a moszkvai rádióban. (...)

Késő éjszaka. Ez a rádióadás végre íróasztalomnál talált. Hetek óta egy sort sem írtam. Munkám megszakadt. (...) Háy Gyuláról azt hittem, már végleg német íróvá vált. Az *Isten, császár, parasztot* németül írta.² A *Korunkban* megjelent részletet Gaál Gábor fordította. Vajon hogyan végződik ez a háború? Mi történik ezen a mi földünkön? Visszatér-e még Háy Gyula? És játsszák-e majd az *Isten, császár, parasztot* magyar színpadon, Budapesten és – Erdélyben?

ESTE DR. C(ORCAN PAUL)nál, Péter fiúnk orvosánál a *Frankfurter Zeitung* tudósítójának utolsó moszkvai cikkét olvassuk: június 21-én este a Vahtangov Színház előadásán járt. Egy Puskin-darabot látott. Nyugalmasan telt a 22-re virradó éjszaka. Reggel telefonon értesítették, jelenjék meg bőrdíjával a követségen. (...)

Dr. C(orcan) román. 1919-ben ott okvetlenkedett a pesti forradalomban. Erről svejki történeteket mesél, rettenetesen nagyokat kacagva a saját kárára. Most azt magyarázza, hogy a szovjetek ezt a háborút nem veszíthetik el. Ha elveszítik – elveszett az emberiség. Bízunk az orosz haditudomány magasabbrendűségében a porosz haditudomány, a Hitler-fasizmus felett.

1936-ban, a trockista perek idején még késhegyre menő vitákat folytattunk Dr. C(orcan)nal. A Szovjetuniót a humanizmus elárulásával vádolta. A finn–oros háború idején a Szovjetuniót imperialista rablónak nevezte. Emlékeztetem vitáinkra és haragunkra. Most a szovjetek oldalán áll. Anglomán volt. Megtanult angolul, hogy Joyce-ot és az angol régészeket eredetiben olvassa. Most azt mondja, hogy ezt a háborút tulajdonképpen az angolok sorozatos árulása idézte elő. (...)

A NEMZETISÉGI GYŰLŐLET még félelmetesebb arányokat ölt, mint a vasgárda terroruralma idején. A kezdeti hadászati sikerek az utcát valóságos tébolyba sodorták. Életveszélyes a nyilvánosság előtt magyarul megszólalni. A városháza előtt egy magyar cselédlnyit véresre vertek. A vonatokból menet közben dobálják ki a zsidókat.

ÖREG SZOLGÁLÓNK, MARI NÉNI piacról hozza naponta az utca híreit. A kofák szerint Moszkvát néhány napon belül elfoglalják, és akkor vége a háborúnak. Az oroszok, mondja, eszeveszetten futnak. Nem is lőnek. Azonnal megadják magukat. Legalábbis így mondják a piacon.

Mari néni mindezt hűvösen meséli el, mint egy kívülálló. Nem elegyedik a háború és a politika ügyeibe. A németeket megveti, a sógora korcsmájából ismeri őket. „Rettenetesen isznak, és mindenkit lenéznek.” Vőlegénye az első világháborúban elesett: a németek miatt – szokta mondani. (...) Mari néni arisztokratikus lélek, valójában lenézi a piaci pletykákat, és úgy gondolja, itt nem tudhatjuk pontosan, mi történik a harctereken. Hat éve jár hozzánk főzni, takarítani, közel van a hatvanhoz, és olyan jelenség, mintha egy londoni patrícíusház szikár és komoly, de egyben szívélyes és sok diplomáciai érzékkel bíró nagyasszonya lenne. Mari nénink a városi népben a józanságot képviseli.

¹ Háy Gyula (1900-1975) – drámaíró, műfordító; a második világháború idején a Szovjetunióban élt.

² 1932-ben mutatják be Berlinben.

KEZDŐDIK A NYÍLT TERROR. Vidéken, falvokról és kisvárosokból elterelték a zsidókat. Huszonnégy óra alatt ott kellett hagyniuk otthonaikat. Csendőrök között szállították el őket. Egyelőre a nagyobb városokba összpontosítják a családokat. Itt „szabadon” járkálhatnak, de külön jelentkezési kötelezettség alá tartoznak. Barátaink halálos rettegetésben élnek. Ez már a német módszer. A fasiszta erőszak legkülönbözőbb formái úgy terjeszkednek, mint százféle ragályos, elkerülhetetlen betegség. A zsidókat rémület fogta el. Mi, akik nem vagyunk zsidók, el sem tudjuk képzelni egy zsidó ember lelkiállapotát, naponta ezerszer gondol Hitler vészes fenyegetésére: a zsidókat kiirtjuk Európából.

MA NAGYOT SÉTÁLTUNK Klárival a városban. Németek és románok határozzák meg a város jellegét. Ennyire csak a hitlerizmus feltörése, de különösen a háború óta nyomták rá nyers és erőszakos voltak bélyegét Temesvárra a hódító németek. A románok, bár más formában, de szintén egy sajátos, számunkra nem megszokott középosztály jellegű kényszerítéssel a városra, akárcsak a századvégen a magyar hivatalnokréteg. E régi város valóban középréteg tulajdonságait leginkább még a zsidók őrizték, ha a mindent benyelő kapitalizálódás nem forgatta volna ki őket is a nemesebb értelmű polgáriasságból. És mégis a polgárosodást segítették. Álváros ez, álpolgárokkal, mind több és több idegen arccal, mid kevesebb saját vonással. Ami maradandó – bár paradox és nevetséges ez a tény –, mindössze néhány fal, néhány ház, amit az osztrákok, Bécs varázsolt ide. (...) Megállapítjuk, hogy mi magunk is idegenek vagyunk itt. (...)

A ligetben egy magyar parasztasszonyt láttunk. Megálltunk, és messziről hosszan figyeltük. Ritka jelenség ebben a városban. Ennél az asszonynál, helyesebben ennél a jelképénél – otthon éreztük magunkat.

A ZSIDÓKAT ÉJSZAKA EGYBEGYŰJTÖTTÉK. Még a délelőtt folyamán is folytak a letartóztatásszerű összefogdosások. Nagyon kevés kivétellel a város összes zsidó férfait előre elkészített lista alapján kutatták fel. Senki sem gondol elbujdosásra, ellenállásra, szökésre. Az emberek szinte bizalommal mennek sorsuk elé, valami felé, amiről nem tudják, hogyan alakul, de remélik, hogy végül is nem lesz a legrosszabb.

Délután szállítják el őket a városból. Tulajdonképpen nem volna szabad kimennem az állomásra, oda gyűlnek a rendőrség összes ismert és ismeretlen kopói. Mégsem tudok ellentállni. Végül is, ha csak egy tekintettel is, de barátaimtól búcsúznom kell. Legjobb barátaim, mert ebben az embertelen sivárságban ők jelentették számomra a közeget, amelyben a kultúra csenevész palántái itt úgy-ahogy, de még életben vannak. Kettő pedig, S(alamon) J(ózsef), az orvos és G(yárfás) B(andi) társaim a földalatti tevékenységben. Szorongva utazom a sportpálya felé a villamoson. S(alamon) J(ózsef)nek még sikerült izennie, hogy a munka megy tovább, Andrással³ találkozom majd, és ő irányítja a dolgokat. (...)

Az állomás a sportpályával szemben terül el. Amikor leszálok a villamosról, először a rendőröket és kékhajtókás csendőröket látom állig felfegyverkezve, mintha csak attól kellene tartaniok, hogy a zsidók támadják meg őket.

A tömeg már indul. Hatos sorokban, csomaggal a vállon, vagy hátizsák alatt görnyedve menetelnek riadtan. A fontoskodók rendezökként szerepelnek, kezes és önkéntes végrehajtói a terrornak.

„Rendet” igyekeznek tartani ebben a gyászban és gyalázatban. Az út mentén nézők. Az elhurcolt férfiak asszonyai és gyermekei. Jajveszékeltő és némán síró nők. A jelenet ellenállhatatlanul lesújtó. Nem tudok magamon uralkodni, én is sírok. A sokaságban ismerős arcok. (...) Nem tudok egy helyben megállni, mind előbbre megyek, szemben a vonulókkal. Az ismerős nőket kikerülöm. Nem viselném el tekintetüket. Szégyellem magam, hogy kívül vagyok a kordonon. Felelősnek érzem magam mindenért, ami itt történik.

Messziről látom barátaimat. Együtt vannak. (...)

³ Káli János konspiratív neve.

HANS SVÁB FÖLDMÍVES, ismerősöm, valaha szociáldemokrata volt. Most hetvenkedve meséli, hogy egyébként nagyon tehetséges fia a varjasi mezőgazdasági iskolában „tanfolyamra” járt. Az összes lőfegyverek kezelését megtanulta, a tanfolyam résztvevői falvaikban képezik ki tovább a hitlerista ifjúságot. „A fiam – mondja – tudja, hogy győznünk kell. Bármikor odaadja az életét a Führerért.”

A román ifjúság is „tudja”, hogy a bolsevisták elleni „szent háborúban” életét feláldozni „hősi” dolog. Vajon mit tud a magyar ifjúság? (...)Mit „tudnak” ezek a fiatalok önmaguk és a világ felől? Nemzetiségünkről?

A VÁROS NÉHÁNY KIRAKATÁBAN TÜNTETŐEN csak angol szerzők könyvei. Magyar könyvet a bécsi döntés óta tilos kirakatba tenni. A kölcsönkönyvtárak titokban kiárusítják a szovjet regényeket. Magam is a titkos vevők közé tartozom.

MA KÉT ESZTENDEJE – közli az angol rádió – Hitler kijelentette: **Mit diesen Verbündeten werden wir nie in Konflikt geraten...** Hitler ezt a Szovjetszövetségre értette.

Ma két esztendeje tört ki a második világháború.

Ma egy esztendeje indultam Kolozsvárra, búcsúzni, mielőtt még leereszkednek a bécsi döntés határsorompói.

BEKÖSZÖNTÖTT AZ ŐSZ. Ólmos felhők, eső, lucsok, sár, víz. A front most válik végérvényesen pokollá. Elévettem a csizmámat és beolajoztam. Még nem volt a lábamon. A háború kitörésekor csináltattam, bár alig hiszem, hogy rendes módon behívnának. Törzslapomon ez a megjegyzés szerepel: megbízhatatlan, magyar, kémgyanús. (Információ vesztegető pénzért.)

Folytatjuk

Méliusz József

Háborús Napló 8.

1942. június 22. – 1943. június 21.

Válogatta, jegyzetekkel ellátta és közzéteszi:

Borcsa János

KOLOZSVÁRRÓL levelezőlap. Sz(entimrei) J(enő)¹. Úgy ért minden sor, minden név, mintha sebeket égetne belém. Itt élek, bezárva, mint egy kutya, elvágva a világtól és az élettől, magamba temetve, akár egy bolondokházában, és nincs hová kitörnöm. (...)

A SZOVJET OFFENZÍVA három napja tart.² A Vörös Hadsereg szünet nélkül halad előre. Sztálingrádra százhusz napi embertelen küzdelem után rávirrad a felszabadulás. (...)

TOULONT LEROHANTÁK A NÉMETEK, és a francia flotta, a kontinens ott veszteglő legnagyobb tengeri ereje, mintha egyszeriben az egész világot felrázó tanújelét akarná adni az élő, az ellenálló Franciaország hősiességének. A flotta tisztjei és legénysége elsüllyesztette az egységeket³ (...)

Az 1937-BEN ÍRT Ének 1437-ről című versemet ismét átírtam, leegyszerűsítettem. (...)

KÖNYVKERESKEDŐM karácsonyra új magyar könyvvel kedveskedni nem tudott, de felért a hiányzókkal egyetlen kitűnő füzet, a figyelmesség, ahogyan felajánlotta a pesti könyvújdonságok legújabb jegyzékét. Minden név, minden könyvcím a képzelet számára csodálatos világ. Itt, ahol a bécsi döntés óta nem láttunk csak elvéve csempészett új magyar könyvet. Olyan ez a katalógus, mintha a sarki jégbe ékelt, éhhalál fenyegette kutatók váratlanul egy világvárosi békebeli élelmiszerüzlet árujegyzékére bukkannának.

Mit tudják azok odaát, mit érezhet itt ebben a barlangban az ember, ha az új könyvcímeket falja szemével: Babits Hátrahagyott versei, Illyés Kora tavasz, Móricz Árvácska, Nagy István A szomszédság nevében, Nagypál István Budapest nem felel, Veres Péter Falusi krónika, Szerb Antal A világirodalom története, Ortutay Magyar népművészet, Justh Zsigmond naplója...

De ne keseregjünk. A bizalomra több az okunk, mint valaha...

LEVELET KAPTAM Pestről Dési Huber Istvántól.⁴ Délután háromkor kopogtatott a postás, épp a Magyarokat⁵ olvastam, épp a népi kultúráról szóló, számomra, polgári alkotomnak tanulságos részt. A levél egy része a költőről szól, hírt ad arról, hogy főszerkesztő lett a *Nyugat*nál, illetve a *Magyar Csillagnál*⁶, azóta – írja barátom – morózus lett és bogaras, nagy ember, a magatartásában, kifelé is. A levélíró felrója neki Flórát⁷ felássa a József Attila-Illyés Gyula vitát. Valamikor bizonyára analizálni fogják viszonyukat. Az, hogy ki a „nagyobb”, neveltséges kérdés.

Dési Huber István festette meg, József Attila halála után Illyés és József Attila kettős arcképét. A fényképmásolat hátlapjára ezt írta a festő: „Tulajdonképpen ezt a címet is adhatnám e képemnek: *Viharmadarak*.” Az ülő, nyitott könyvet tartó Illyés mögött némileg

¹ Szentimrei Jenő (1891-1959) – költő, író, újságíró

² 1942. nov. 19-én kezdődött.

³ 1942. nov. 27-én.

⁴ Dési Huber István (1895-1944) – képzőművész

⁵ Illyés Gyula: Magyarok (naplójegyzetek), 1938.

⁶ Valójában társszerkesztője volt a *Nyugat*nak és szerkesztője az örökébe lépő *Magyar Csillagnak* (1941-1944).

⁷ Kozmutza Flóra (1914-1995) – pszichológus; 1939-ben ment feleségül Illyés Gyulához.

elmosódottan, a könyvre szegezve tekintetét, mégis szinte látomásszerűen ott áll József Attila; a háttérben, asztalon serleg, nyilván a méregé és a halálé, amivel ez a világ a költőt kecsgetti, s a falon Dési Huber egyik legszebb képe, a jelképes vörösfedelő tanyai házzal – hívó paraszt a pusztasággal és a kegyetlen gomolygású éggel szemben kezeit hajához emelvén. A háttérnek ezzel a hangsúlyos részével a Viharmadarak között nyilván Dési Huber is jelen van, nem arcásával, emberi lényegével, harmadiknak.

Emlékszem utolsó találkozásomra József Attilával a Körúton, néhány hónappal halála előtt. Többször beszélgettem vele a Szép Szó⁸ szerkesztőségében. Belsőlegesen érdeklődött az erdélyi irodalom, Gaál Gábor, a Korunk iránt. A József Attiláról szóló hírek torzak, állapítottam meg mindjárt első találkozásunkkor. Szorongva fogtam vele kezét, mert azt is mondták róla, hogy pökhendi, fölényes, kellemetlen. Az a József Attila, akivel én találkoztam, megszegyenítően szerény volt, halk szavú, akkor már komor. Utoljára, mondom, a Körúton láttam, köszöntem neki, különös csodálkozó szemekkel nézett rám, mintha álomból riasztottam volna fel. Nem mertem hozzá lépni, megállítani az utcán, ezt ildomtalannak találtam, holott hát erdélyiként bármelyik más pesti íróismerősömhöz gátolatlanul közeledtem volna. Mindketten tovább mentünk. Én mintegy húsz lépés után izgatottan megfordultam, hogy messziről vegyem szemügyre, sosem láttam még egészében, a távolság perspektívájából törekeny alakját. József Attila ugyanabban a pillanatban fordult meg, és mind a ketten szégyenkezve kaptuk el a fejünket. Néhány lépés múlva újra megfordultam. Határozottan emlékszem: nagyon nyugtalanná váltam. József Attila ott állt, messziről tág szemekkel meredt rám. Ijedten tovább siettem. Nem mertem többé megfordulni, órákig az volt az érzésem, hogy követ. Másnap tudtam meg egyik szerkesztőtársától, hogy nagyon beteg...

ILLYÉS NAPLÓJÁNAK utolsó mondata: az a vigasztaló, hogy aki a szegények és elnyomottak útját követi, az nem tévedhet el az eszmék hegy-völgyeiben sem. Mit féltesz hát engem? – kérdi Illyés.

KÉT HÓNAPIG egy sort sem írtam a naplómba.⁹ Bizonytalan és nehéz napokat éltünk át. S(alamon) J(óska) a hadbíróóság büntetőjogi osztályán várja a tárgyalást és az ítéletet, bár barátaink szerint a sziguranca jegyzőkönyvei alapján nem kétséges, hogy felmentik – feltéve, hogy idejekorán kapcsolatot találnak a hadbíróóság tagjaihoz is. A tárgyalást egyik napról a másikra halogatják, valószínűleg utasításokat vár a bíróság Bukarestből(...)

ARADRÓL érkezett most borzasztó hír. Sz(abó) Á(rpád)ot és P(alást) J(ózsef)et letartóztatták. M¹⁰ Mind a kettő régi Madoszista. (...)

SZ(ABÓ) Á(RPÁD) MEGHALT. Az itteni katonakórházban szenvedett ki. Nővérével azt közölték, hogy vérmérgezésbe halt bele. A belvárosi temetőben nyugszik.

SZ(ABÓ) Á(RPÁD)OT MEGÖLTÉK. Arad egy külvárosában bukott le, Gájon. Illegális találkáról igyekezett a város felé. Egy utcasarkon vasgárdisták után kutató detektívek karjai közé futott. Menekülni próbált. Elfogták. A rendőrségen derült ki, hogy a románul nem tudó fiatalemberben kommunistát fogtak el(...)

BEIDÉZTEK a szigurancára Ramneantuhoz, a hírhedt kommunistaverőhöz. A S(alamon) J(ózsef) ügyében nyert tapasztalatok alapján nem a rendőrségen jelentkeztem, hanem K(ende) ügyvéd barátom¹¹ kíséretében a véreb ügyvéd bátyjánál, kivel egyszerűen és tárgyilagosan üzletet kötöttem: előbb megérdeklődi, miért idéztek be az államrendőrséghez, ezért tekintélyes „ügyvédi honoráriumot” kér, az anyagiakra vonatkozó további részletek viszont az »ügytől« függnek.

⁸ Irodalmi és társadalomtudományi folyóirat (1936-1939), felelős szerkesztő Ignotus Pál és József Attila.

⁹ Hozzávetőleg 1943. februárjában és márciusában.

¹⁰ Az utóbbi nevét nem sikerült megfejteni.

¹¹ dr. Kende József, a Thomas Mann ellen 1936-ban indított temesvári plágiumperben az író védőügyvédje volt.

TEHÁT: A SZIGURANCA belügyminiszteri intézkedés értelmében a városban tartózkodó politikai gyanúsakról kimutatást köteles összeállítani. Én is ezen a listán szerepelek, a politikai rendőrség osztályvezetője ezenkívül „szemtől szembe” szeretett volna velem már régebben találkozni. Negyvenezer lej ellenében rendbeszedik a rendőrségen a törzslapomat, és nem küldenek rólam jelentést a belügyminisztériumba. A negyvenezer lejt lefizettem. A törzslapon „kitűnő” minősítem volt. Elsősorban kommunista. Ez közismert irodalmi tevékenységemből állapítható meg, és abból a tényből is, hogy az utóbbi esztendőkből szinte kizárólag „obskurus” zsidó társaságban forgolódom. Angol kém. Ez a feltevés abból következik, hogy a bécsi döntés napjaiban Erdélyből újságíróként én tudósítottam a Reuter ügynökséget. Magyar irredenta, ami abból következik, hogy Magyarországon többször jártam, bő levelezést folytattam Budapesttel, és – házunk bejáratát tüntetően egy faragott székely kapu díszíti. A rendőrügynök maga is veszedelmes embernek tart, és figyelmeztet: jól ügyeljek, mit cselekszem, mert bár most elsüllyeszti törzslapomat, rajtam tartja a szemét.

A mozgalom egy időre „nyugalomba helyez”, de ugyanakkor munkát is ad. B(ányai) L(ászló)val megbeszéltem, hogy dél-erdélyi körutazásra indulok, megkeresem az ittmaradt írókat, kitapogatom, milyen a dél-erdélyi magyarság hangulata(...)

FÜST MILÁN¹² verseit olvasom ismételt és különös gyönyörködéssel. Éjente ugyanazokat az álmokat látom. Készülődöm az utazásra. Arad, Enyed, Szeben, Brassó. Mintha csak azt írnám le: Budapest, Bécs, Salzburg, Zürich, Párizs...

HÁROM HÉTIG utazgattam Erdélyben. Szemlér Ferenc¹³ biztatására tapasztalataimból könyvet írok. Már tervezgetem is a fejezeteket, és rendszerezem jegyzeteimet, történelmet és városrajzokat olvasok, hogy minél tágabban foghassam át a kérdést, amelyet a könyv egyelőre tervbe vett címe jelez: *Sors és Jelkép*. Az itt, Dél-Erdélyben élő magyarságnak a románoktól eltérhetetlen sorsáról is akarok írni, s jelképekről a történelemben és a mában, amelyek nemcsak közös múlt, de közös jövőre is utalnak.

KÖZBEN Kláriverrel együtt Thomas Mann összes novelláit olvasgatjuk, mintegy sziget és pihenőt keresve felzaklatott benső életünkben. Azt kérdezi Klári, miért kedveli annyira az író az egyes szám első személyben való formát? Nyilván azért, vélem, mert a polgári író végső fokon csak önmagát írhatja meg, de ha osztályalkatán túl is növekszik benne a realizmus ereje, akkor sem írhat egyebet, mint minden író, a benne, a rajta keresztül érlelődött valóságot, amellyel mindenképpen a legszemélyesebb viszonyban van.

KLÁRIVAL folytattunk beszélgetésünket Thomas Mannról, és hirtelen rádöbentem, miért nem haladok regényemmel¹⁴, miért nincs rá erőm, hogy megtartsam a tárgyhoz a tolsztoji személytelenség távolságát. Igen, alkatom polgári. Ha egyes szám első személyben írnék, egyszerűbb volna lélektani helyzetem, jobban behelyezkedhetnék a cselekménybe, a figurákba. A monológ interieur-t a polgári regény utolsó szakaszában fedezték fel a franciák. Márai, az elkésett polgár is ebben a formában képes magát a legjobban kifejezni. Minden könyve egyetlen, hosszan ömlő vallomás. Nemcsak a párbeszéd alakulnak ugyanabból az anyagból, a szereplők is egyazon anyagból gyúrtak. Ezt az annyiszor félbehagyott könyvet, azt hiszem, csak akkor fejezem be, ha előlről és egyes szám első személyben írom újra...

MEGKEZDTEM a dél-erdélyi utamat rögzítő *Sors és Jelkép*et. Egyes szám első személyben. Az első fejezet könnyedséggel mintegy magát alakította. Láz és öröm az írás, teljes elmerülés. Itt ismét magamról beszélek, mint első könyvemben, a *Város a ködben* lapjain. Ez a „magam,” ugyanúgy azonos a valósággal, mint a napnak a lencsén átszűrt és sűrített sugara.

¹² Füst Milán (1888—1967) — költő, író, esztéta

¹³ Szemlér Ferenc (1906—1978) — költő, író, műfordító, kritikus

¹⁴ Város a ködben

KÖNYVEM második fejezetét írom.(...)

Írom a könyvet, s egyre nyilvánvalóbbá válik számomra, hogy nem feltétlenül az az érdekes, ami rendkívüli. Ellenben a feladat: bármit rendkívülivé tenni. A valóság legapróbb részletei is rendkívüliek, ha a valóságot kitevő részként ábrázoljuk őket.

Az első fejezetben a behívástól való rettegésről írtam. Ma megkaptam a behívót.

ISMÉT KATONA VAGYOK. Ezúttal nem az ezred gyógyszerárában tevékenykedem, hanem a város határában, az ezred két holdnyi zöldséges kertjében.(...)

A kert, amelyet több-kevesebb fáradsággal megművelünk, patak mentén fekszik, ide látszanak a gyárak, a kémények, a tornyok. A vályogkunyhót, amelyben a katonák laknak, repkény futja be. Előtte hús lugas. Deszkából ácsolt asztalán javítom kéziratomat, egy farönkön jegyzetelek és olvasok.(...)

AZ ITTENI MAGYAR POLGÁRI KÖRÖKKEL, főleg az egyetlen romániai magyar napilap¹⁵ szerkesztőségével a szervezet utasítására vettem fel a kapcsolatot. Az újságírók egy része németellenes, de mint általában „antihitleristáink”, félnek az oroszoktól. V(ita) Zs(igmond)dal¹⁶ Enyeden találkoztam, ő fejezte ki a legpontosabban ezt a magatartást. Azt mondta, hogy nemzeti szellemtől átítatott francia forradalmi hármas jelszó híve. Ennek a beteljesedését várja Európától, de ugyanakkor nem hallgatja el, hogy a szláv veszedelem a magyarság létét fenyegeti. Miközben a szerkesztőségnek sorozatos kellemetlenségei vannak a fasiszta cenzúrával, főleg a DNB (Deustches Nachrichten Büro) jelentések mellőzése miatt, nem mulasztja el a lap a szláv veszedelemről szóló cikkekkkel az antikommunista arcvonalat erősíteni.

A szervezetnek nincs kifogása ellene, hogy álnéven csempészek be cikkeket a lapba. Ettől a lap németellenes és Kállay politikáját követő szerkesztője nem zárkózik el.¹⁷

F(ILIP) E(RNŐ) most negyvenöt éves. Egyik napról a másikra rajzolni és festeni kezdett. Ez a kényszer úgy ragadta el, mint valami láz vagy betegség. Különösen szürrealista rajzai tanúskodnak forró és gazdag képzeletről. Hat hónap alatt hatesztendős fejlődést szágul dott be.(...)

A SORS ÉS JELKÉP eddig csak önmagammal folytatott dialógusok sorozata. A szavak és a művek végső fokon persze hogy csak a világgal és önmagunkkal folytatott beszélgetések. Az olvasó ezeket hallgatja ki és lesi meg. Az írás és az olvasás az egyes embereket köti össze, de az író humanizmusán múlik, hogy a humánium közvetítője maradjon.

ELOLVASTAM Sötér István¹⁸ (Szemlér ajánlotta) regényét. Képzettársításainak áradó bősége komolyan hat rám. Megdöbbenő, mennyire azonosak irodalmi élményeink. Pontosan meg tudom mondani, hol verődik vissza írásából Proust és hol Gide. A polgári származású írónemzedéknek ez a nagy önelemző áradata feltétlenül hasznos. A háború utáni új és más jövőbe úgy kell belépniük, hogy individuális problémáikat feloldották, készek és képesek a valóság egyetemességével való találkozásra, készek és alkalmasak új értelmiségi hivatásuk betöltésére. Persze korántsem azt állítom, hogy az önelemző nyugati írók iskolája az egyetlen vagy a kizárólagos út e cél felé. Talán ellenkezőleg, ez késleltető kitérő lesz. Még az is kétséges, hogy ennek az iskolának lehet-e több szerepe annál, hogy hozzásegíti a polgári osztályeredetű írókat osztályélményük tisztázásához. Már amennyiben ezek az írók nem csak kifelé törekszenek osztályukból – ne feledjük, Gide is kifelé törekszik. Gide Prousttal alapjában kritikusa a saját társadalmi rétegének. De mindketten elsősorban – művészek.

¹⁵ A *Déli Hírlap* Temesvárt jelent meg 1925-44 között, 1941-44 között a Magyar Népközösség lapjaként.

¹⁶ Vita Zsigmond (1906-) – művelődés- és irodalomtörténész, kritikus

¹⁷ 1943. júliusában Virágh Miklós néven jelentek meg Méliusz-írások a lapban.

¹⁸ Sötér István (1913-1988) – író, irodalomtörténész, esszéista

Méliusz József

Háborús Napló 12.

1943. június 22. – 1944. augusztus 23.

Válogatta, jegyzetekkel ellátta és közzéteszi:

Borcsa János

1944. MÁRCIUS HÚSZ. Magyarországra bevonultak a német seregek (...)

MAGYARORSZÁG megszállásával a németek a magyar hadseregnek a háborúból való kiugrását hiúsították meg. Siettette a németeket cselekedetük végrehajtásában a bizonytalanná vált romániai helyzet is. (...) Igen gyérek a magyarországi állapotokra vonatkozó értesüléseink, de talán nem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy a mai Magyarország csak hadserege segítségével hajthatna végre egy fordulatot, ám erre a történetek után, lehetőség már nincs. Tehát Magyarország a pusztulásnak van odavetve. Az ország nyilas hordák kezén. Ez a magyar történelem legnagyobb drámája. Isten irgalmazzon a népek.

A DÉLELŐTTI LÉGIRIADÓ kézirataim közt talált. A gépek zúgása messziről és félelmetesen hangzott. Sokkal tömörebben és véstjóslobben, mint éjszaka. Lefutottam a napsütötte, bimbózó és korai virágoktól pompázó kertbe. Délnyugaton, Jugoszlávia irányából feltűnt egy bombázó raj, hatalmas, a levegőég messzeségében is hatalmasnak látszó fehér, fémcsillogású repülőgépek szeltek a levegőt. Angol liberátorok vagy repülő erődök? Honnan tudnám? Körülöttük a vadászgépek sokasága úgy röpködött, mint egy szúnyograj. A gépek északi irányban tűntek el.

Rádiómon igyekeztem a gépeket nyomon követni. És valóban csakhamar elnémult a budapesti rádió. Egy egész ország némult el, és pincéibe, gödreibe húzódott. A kereső nyelve Budapesten állt, de semmi nesz. Olyan csend ez, mint amikor vést érző állatok halottnak tettetik magukat. (...)

ÁPRILIS NÉGY. Bukarestet is bombázták. Az Északi Pályaudvar megsemmisült. (...)

TIZENÖTÖDIKE. Budapestet újra bombázták.

Az éjszakát a házon kívül töltöttük. A bombázók ismét itt vonultak át. A sziréna zúgását azonnal nyomon követte az angol vagy amerikai gépek tompa rémzenéje, de ez az éjben mintha sokkal tovább hallatszott volna, mint nappal. Péterkét karomban vittem le a kertbe, fel sem ébredt. A hajnal kint ért a szabadban, csak amikor lefújták a riadót, akkor mentünk vissza szobáinkba.

TIZENHATODIKA. Turnu Severint bombázták, a németek egyik legfontosabb romániai kikötőjét. Az egész városka romokban. Belekerültünk az arcvonal körzetébe. Várjuk, hogy mikor bombázzák a mi városunkat. (...)

A LÉGI RIADÓ ma délelőtt a városban ért. Ezer meg ezer ember rohant észtszvetve a ligetben ásott árkok menedéke felé. Senki sem akar a házak pincéiben meghúzódni. Az utca képe Eisenstein¹ októberi filmjének nagy tömegjelenetére, a rohanó tömegre emlékeztet, azzal a különbséggel, hogy a sokaság nem rohamra indult, hanem eszeveszett pánikban, lihegve, idegesen, önzőn, egymást tiporva igyekezett a jelentéktelen fedezékek felé. Ez a belvárosi jelenet a város belvárosi népének bárgyú visszképe bizony nem is annyira drámai, mint inkább torz. Percekig álltam a színház lépcsőin, és néztem az állatian megbolydult

¹ Eisenstein, Szergej Mihajlovics (1898-1948) – orosz filmrendező, filmesztéta, a Patyomkin páncélos c. világhírű film alkotója; itt: utalás Októbere, filmjére

főutat, az angol nevű Lloyd-sort. Az utolsó robogó villanyosok egyikére ugrottam fel, és hagytam el a már szinte kiháló, percek alatt kiürülő városrészt.

Otthon a légiriadó megszűntéig földbe mélyített kerti fedezékünk „tökéletesítésén” dolgoztam. Micsoda illúzió ez a gödör s fölötte a gerendák!

Amióta az élet légiriadók között hömpölyög tova, szakadozva, figyelem, hogy hallásunk különös éberséggel fejlődik. Idegrendszerünk a szüntelen fülelésre van beállítva, hogy a vész első jeleire, akár az erdei vad, kapjuk a lábunkat és elrejtőzzünk a veszedelem elől. Gyorsan megtanultuk a különbséget az angol, amerikai, orosz és német gépek motordübörgése között. Eleinte az utcán futó autó motorzaját is összetévesztettük a repülőgép-zúgással. Ezeken a laikus tévedéseken már túljutottunk, repülőgép- szakértökké váltunk.

CS(ERESNYÉS) S(ÁNDOR)RÓL² hírt kapott az apja: Észak-Afrikából Londonba került. Észak-Afrikában az angolszász csapatok szabadították ki egy koncentrációs táborból, ahová a spanyol polgárháború leverése után a francia kormány szögesdrót mögé zárta társaival együtt.

ÁTFÉSÜLTEM első regényem³ kéziratát. Minősége a rostálással javul. A művészi megformálás fő tényezői: a szerkesztés, a rendszerezés, végül a nyesegetés. Valóban úgy vagyok ezzel a kézirattal, mint a kertész lent a kertben az idomfákkal. A fa csak akkor szép és kulturált, ha eltávolítják róla a nem odavaló hajtásokat, és a fa tisztán fejezheti ki lényegét. Ebben a könyvben is a lényegre kell törekednem, és kemény szívvel kell elvégezni mindazt, ami sallangként nehezedik az írásra. Nem téveszthet meg, a kihúzandó részletek személyes vonatkozása, az hogy néhány oldal „különösen kedves” nekem. A művész legfontosabb tulajdonsága a munkája iránti szigor, az önbírálat.

KORVIN SÁNDOR MEGHALT. Hol – nem mondja a hír.⁴ Azt gyanítom, hogy egy magyarországi munkatáborban. Borzasztóan érintett az értesítés, ellenére Korvin neuraszténiás voltának. Egy generáció kiirtása van folyamatban. Vajon ápolja-e valaki a költő hagyatékát, összegyűjti-e verseit, e bonyolult érzületű, de határozott hangütésű, tudatosan kimódolt darabokat, az erdélyi haladás e dokumentumait a háború előtti esztendőkből vagy finoman ötvöztö, művelt elméleti tanulmányait és bírálatait? (...)

KÖNYVEM⁵ utolsó fejezetein dolgozom. Este tíz és tizenegy óra között rendszeresen megszólalnak a szirénák. A riadó rendszerint egy-két óra hosszát tart. Végül hozzászoktam, hogy ezalatt az idő alatt gyertyafénynél dolgozzam. Ügyes szerkezettel megoldottam, hogy a fény csak kéziratomra vetüljön. (...)

SZ(EMLÉR) F(ERENC) néhány, a bombázás rémületében fogant versét küldte el. E(ndre) K(ároly) új verse kéziratát küldte el. Így jár körbe az országban a bujdokoló magyar irodalom. Újraéljük Kazinczyék korát. Hisszük, már nem sokáig.

JÚNIUS HAT. (1944) Valóban Róma bevétele volt a jel az invázió megindulására. A hírt reggel hét órakor repítették világgá a német adók. A roham a végre létrejött második fronton Normandia öblei ellen indult meg.⁶ (...)

ÚJABB LETARTÓZTATÁSOK. L(aci) /Bányai László/ úgy találja, hogy Kláriver és a gyerekek el kellene tűnnünk. A politikai rendőrség nyilvántart. A végletesen kiélezett helyzetben a Gestapo követelésére a sziguranca kíméletlenül megrohamozza majd az ellenállás minden vélt pontját is. (...)

² Cseresyés Sándor (1909-1971) - újságíró, a háború előtt a Déli Hírlap, a Temesvári Hírlap, majd a Brassói Lapok munkatársa; a háború után Magyarországon telepedett le.

³ Város a ködben.

⁴ Korvin Sándor (1912—1944) — költő, kritikus, műfordító, közíró, a Korunk belső munkatársa; Kolozsvárott halt meg.

⁵ Sors és jelkép.

⁶ 1944. június 4-én a szövetségesek bevonulnak Rómába, június 6-án pedig kezdetét veszi a Normandiai partraszállás.

PÉTERKE ELREJTÉSÉNEK minden részletét megbeszéltük anyámmal. Baj esetén Panni, a nevelőnő viszi rokonaihoz, anyám onnan Panni előtt ismeretlen helyre viszi egy hegyi faluba, amely feltételezhetően kívül esik az esetleg kialakuló harctéren, távol fekszik a vasútvonaltól, és határában nagy erdő nyúlik el. (...)

JÚNIUS TIZENNEGYEDIKÉN ÉJSZAKA: az első repülőtémadás a város ellen. A repülőgépek zúgása kevéssel a riadó kezdete után rendkívüli erővel hangzott fel. Én még a sötét lakásban tevékenykedtem, amikor Klári az erkélyen elkiáltotta magát: „A gyermeket! Bombáznak!” A szoba hirtelen kivilágosodott. Kigyúltak a repülőgépek első világító rakétái. Klári csomagjaival lefutott a „búvógödörbe”, én Péterkét takaróiba burkoltam, futva levittem az anyja mellé. Az éjszaka egyre világosabbá vált. Megszóltak tompa dörejűkkel a légelhárító ágyúk, és valahol az állomás környékén becsapódtak az első bombák. Tudtam, hogy a támadás fő ereje az állomás ellen irányul, s így amikor a gyereket letettem a földet borító deszkára, felfutottam a lakásba, és kihajigáltam az ablakon az ágyneműt és ruháinkat. Ekkorára már magasan lobogtak a bombák becsapódását követő tüzek. Az óvóhelyen Klári és Péterke egymás mellé kucorodva, átölelkezve egész testükben remegtek. A szolgálólány teljesen nyugodt volt. Hatalmas testével, mintegy jelképszerű szoborszerűséggel Klárirra és a gyermek fölé hajolt. Két erős karját és hatalmas felsőtestét védőleg terjesztette föléjük. Panni idegességében folyton kirohant az óvóhelyről, úgy kellett erőszakkal visszarángatnom. Ilyenkor láttam, hogy örvényszerű tűz tombol, valószínűleg a vasútállomás táján. A bombázott terepről menekülő emberek a háromnegyed órás gyalogutat negyed óra alatt tették meg – mesélték másnap. A robbanások öt-hat kilométernyi távolságból száraz, kemény ropogásként hangzottak. A támadás mindössze húsz percig tartott. Azzal fejeződött be, hogy a gépek a mi lakónegyedünk fölött mintegy nyolc-tíz világító röppentyűt ejtettek a mélységbe. Az óvóhelyen, bent a föld mélyében, a két oldalsó nyíláson beszűrődő fény nappali világosságot árasztott. Azt vártuk, hogy a közelünkbe csapjanak be a bombák. Sivító hangjukra vártam. A gépek, úgy éreztük, egészen mélyen, fülsiketítő robajjal húztak el fölöttünk, azután csend támadt. A gépek eltűntek a sötétségben, és messziről tovább ropogtak az elhalkuló robbanások. Óriási lángtenger borította a nyugati eget. (...) A ligeten át a Belvárosba futottam. Itt hallottam az első részleteket a bombázásról. A gyújtóbombák az állomást érték, a gyufagyárat, dohánygyárat és a nagy malmokat, lángbaborítottak egy fegyveralkatrészeket készítő kisebb gépgyárat, valamint a város ellátását biztosító fatelepeket, és ezek szomszédságában, párhuzamosan a sínekkel, egy házsort. A rádió újabb repülőgéphullám érkezését jelentette. Vissza, hazáig futottam, de a támadás nem ismétlődött meg.

Éjszaka három órakor lefűjták a riadót, négy óra lett, mire összeszedtük a kertbe kihajigált holmikát. A női ruhák a derengésben fantasztikus alakzatokat öltve ott terpeszkedtek a fákon és a bokrokon, némelyiküket el se értük, és ott hagytuk reggelig a magasban.

AZ ÜZLETEK MA NEM NYITOTTAK. Gépirónóm szokott pontossággal, pont tíz órakor megérkezett, és folytattuk a munkát. (...)

Klárival arról beszéltünk, hogy ha valóban el kellene hagynunk a várost, ez alkalmas és indokoltnak látszó pillanat volna. Az ellenérvek győztek, és így amellet döntöttünk, hogy maradunk.

MEGÉRKEZETT A VÁROSBA Antonescu. A köztisztviselői kar legalább úgy remeg a pöttömnyi, félőruilt diktátortól, mint a bombázástól. Antonescu más bűnbak híján az állomásfőnököt állította oda. (...)

JÚNIUS HUSZONKETTŐ. Ma léptünk a Szovjetunió elleni háború negyedik évébe. (...)